

O ULOZI PLEBEJACA U NJEMAČKOM SELJAČKOM RATU

Gerhard Brendler, Berlin (NjDR)

Kao što narodi Jugoslavije među mnogim drugim borbama za oslobođenje bunu na otoku Hvaru pod vodstvom Matija Ivanića danas smatraju dijelom svoje revolucionarne baštine, tako i njemački seljački rat zauzima istaknuto mjesto u revolucionarnim tradicijama naroda Njemačke Demokratske Republike. Karl Marx vidio je u njemu »najradikalniju činjenicu njemačke povijesti«. ¹ Bila je to istodobno jedna karika u dugom lancu evropskih seljačkih buna i narodnih ustanaka što su, počevši od 14. stoljeća, uvijek nanovo jedno za drugim potresali feudalni poredak. Ti su nemiri, bune i ustanci najprije zahvatili Italiju, Flandriju, Francusku, Englesku, Mađarsku, Sloveniju, Hrvatsku, Češku, Njemačku, Poljsku, a u 17. i 18. stoljeću i Rusiju. Ali njemački seljački rat od g. 1524/25. nije samo karika u lancu tih seljačkih ustanaka.

U svojoj povezanosti s reformacijom on nagoviješta jednu evropsku razvojnu tendenciju koja predstavlja početak prijelaza od feudalizma ka kapitalizmu. Taj se razvojni pravac u idućim revolucijama — u Nizozemskoj, Engleskoj i konačno u Francuskoj — jasnije izrazio: seljaci, zanatlije i plebejci borili su se za vrijeme tog prijelaza za svoje vlastite ciljeve, ali su plodovi njihove borbe koristili sasvim drugoj društvenoj snazi, naime građanstvu koje se postepeno razvijalo prema kapitalizmu. To je razlog zašto reformaciju i seljački rat smatramo prvim valom u evropskom ciklusu ranih građanskih revolucija.

Građanske su revolucije predstavljale specifični tip historijskoga pokreta u doba prijelaza od feudalizma ka kapitalizmu. One su, zajedno s postepenim razvojnim promjenama u bazi i nadgradnji društva, pridonijele tomu da se kapitalistički način proizvodnje probio, da se slomila politička moć feudalne gospode i uspostavila vladavina kapitalističke klase. Fenomen »građanska revolucija« prema tome sam je prošao kroz proces razvoja i dozrijevanja, od ranih, još poput klice nedozrelih oblika, što se jedva mogu razlikovati od srednjovjekovnih klasnih borbi, do zrelih izražajnih formi u Engleskoj i Francuskoj, koje su tada historijski djelovale na oblikovanje toga pojma.

U toku 15. i 16. stoljeća došlo je u srednjoj i zapadnoj Evropi do ciklusa klasnih borbi, koje su još uvelike nosile pečat suprotnosti feudalne epohe, ali uz to u razvoju i u grupiranju klasnih snaga već proizvele pojave što pod-

¹ K. Marx, Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung. U: Karl Marx, Friedrich Engels, Werke Bd 1, Berlin 1956, 386.

sjećaju na razvoj građanskih revolucija. U skladu s nezrelošću kapitalističkih odnosa, transformatorska snaga tih klasnih borbi, koje su vodile od srednjega vijeka u novi i od feudalizma u kapitalizam, nije još bila potpuno izgrađena. Ona raste u istoj mjeri, u kojoj građanstvo odnosno rana buržoazija utječe na rezultat klasnih borbi, postiže trajnu hegemoniju u revolucionarnom pokretu i tu vodeću ulogu osigurava zauzimanjem odgovarajućih pozicija u političkoj nadgradnji sa svrhom da se očuvaju i provedu građansko-kapitalistički interesi u postrevolucionarnome razvoju. Mogućnosti da klasne borbe dovedu do takvoga rezultata rastu ulaženjem u kapitalistički stadij manufakture, jer time jačaju ekonomske pozicije građanstva u feudalnoj formaciji, i ono počinje poprimati crte rane buržoazije; ali one ovise također, i prije svega, o borbi seljačkih i plebejskih masa, koje pribavljaju važnost svojim vlastitim interesima — i protufeudalnom prodoru daju takav radikalizam što daleko premašuje neposredne građanske interese. Seljačke i plebejske mase zaoštravaju »razvoj ulijevo« građanskog pokreta, one pribavljaju »udarnu vojsku« za revoluciju i proizvode »krajnju ljevicu« čije ideje, nade i želje — kao nenamireni revolucionarni višak — postaju baštinom koja obvezuje buduće generacije. Taj se proces radikalizacije »zdesna« »nalijevo« razvija u njemačkoj ranograđanskoj revoluciji ideološki između polova Luthera i Müntzera; ali politički i socijalno s jedne strane između klasne kombinacije kneževskih frakcija, plemićkih grupa i građanskih vodećih slojeva, a s druge strane seljačko-plebejskoga tabora.

U desetljećima prije seljačkog rata razvili su se u Njemačkoj snažni elementi kapitalističkog načina proizvodnje. Oni su zahvatili prije svega rudarstvo, metalnu i tekstilnu industriju, ali i brodogradnju, kao i proizvodnju knjiga. Čitav se feudalni poredak raspadao. Pokraj njega i u njemu bujao je rani kapitalizam što je naočigled jačao i nagovještavao alternativu koja je nadmašivala dosadašnje stanje. Sve je to djelovalo na socijalnu strukturu njemačkoga društva, na zahtjeve narodnih masa, kao i na ideologiju snaga koje su se borile. U svim staležima i slojevima započela je brza diferencijacija, a suprotnosti između siromašnih i bogatih zaoštrile su se. Iz mase građanstva izdigao se brojčano vrlo tanak, ali neizmjerljivo bogat gornji sloj koji je s kneževima pravio unosne poslove, svojim kapitalom prodirao u proizvodnju, bio »kod kuće« na svim evropskim tržištima i obavljao novčane transakcije velikog stila. Na drugoj strani vidimo da u njemačkim gradovima toga vremena naglo raste sloj onih koji ne posjeduju ništa, sloj koji je izvan feudalnog društvenog poretka, a nazivamo ga plebejcima. Tu su se razvili preteče kasnijega proletarijata, preproletarijat. Niže je plemstvo padalo u neimaštinu. Feudalni zemljoposjednici, među njima i crkva, pooštravali su pritisak na seljake, zahtijevajući veće dažbine i poreze.

Najslabija karika u lancu feudalnog poretka bila je crkva. Crkva je u srednjem vijeku stekla relativnu specifičnu težinu u feudalnoj hijerarhiji. Svojom kruto raščlanjenom hijerarhijom i klerikalnom disciplinom imala je prednosti bolje organiziranosti od svjetovnih sfera feudalizma. Kao najveći feudalni zemljoposjednik i prvorazredan politički faktor vlasti sužavala je u ekonomskom i političko-ideološkom smislu polje rada svjetovnih frakcija visokog i nižeg feudalnog plemstva kao i gradskog stanovništva, i tako dolazila u latentnu suprotnost prema svim klasama i slojevima feudalnog društva.

Ta suprotnost sazrela je pri prijelazu na robno-novčanu privredu, pod utjecajem ranog kapitalizma, do otvorenog proturječja koje je čekalo na svoje rješenje. Zbog težine njegove parazitske ideološke institucije feudalnom je društvu sada postala potrebna reforma. S obzirom na feudalni sistem kao cjelinu značilo je to disproporcioniranje društvene strukture. Njegovo odstranjivanje pomoću nove raspodjele feudalnog vlasništva bio je osnovni ekonomski zadatak reformacije. Politička zadaća reformacije sastojala se u prilagođavanju crkvenih organizacionih oblika i vladareve suverene vlasti realnim odnosima snaga stvaranjem zemaljskih crkava.

U takvim uvjetima razvio se iz crkvene reformacije, koja je započela istupanjem Martina Luthera g. 1517, narodni pokret što je naposljetku g. 1524, a osobito u proljeće 1525. doveo do masovnog ustanka — do seljačkog rata. Reformacija je u biti bila pokret koji je započela sveučilišna inteligencija i niže svećenstvo, koji su produbili plebejski i malograđanski slojevi, i koji je srednje građanstvo podupiralo, a svrha mu je bila preoblikovati crkvu i društvo. Ona je postala bitnim elementom ranograđanske revolucije i određivala je njezinu uzlaznu fazu od g. 1517. do 1524. Njezin se povijesni zadatak u to doba sastojao u tome da mobilizira široke slojeve i tako objektivno dovede čitav pokret ranograđanske revolucije do masovnog ustanka u seljačkom ratu. Pritom se reformatorski pokret diferencirao, radikalizirao, i u određivanju svojih ciljeva i akcija premašio umjereni građanski pokret što ga je ideološki vodio i reprezentirao Martin Luther. Na krajnjem lijevom krilu reformacije razvio se plebejski pokret Thomasa Müntzera.

U toj uzlaznoj fazi dominirao je građanski centar. No snage, koje su vodile naprijed prema lijevom razvitku i formiranju krajnje ljevice, već su bile prisutne, iako su još stajale u sjeni luterovskog centra. One su stupale u akciju svagdje tamo gdje bi reformacija s ideje prelazila na djelo. Zamah su im davali juriši na popove i pljačkanja samostana.

Ipak su sve to prije seljačkog rata bili samo sporadički pokušaji da se prijeđe granica od centra nalijevo. Građanski se centar borio protiv crkvenog vlasništva, i to u korist zajednice. Time je označena granična linija onog protufeudalnog prodora koji je bila postigla umjerena građanska, od knezova tolerirana i ideološki od Luthera reprezentirana »sredina« ranograđanske revolucije. Iza tog međaša počinjalo je akciono polje »slijeva«, borba protiv svjetovnog feudalizma.

Da bi se prešlo preko praga te radikalizacije, morala se pokrenuti ona klasa koju nije pritiskivalo samo i poglavito crkveno feudalno vlasništvo, već ju je ugnjetavalo svjetovno feudalno vlasništvo plemstva. Ta klasa bilo je seljaštvo. Njegova je akcija i plebejcima otvorila određeno polje djelatnosti. Seljački rat postao je vrhuncem ranograđanske revolucije.

No seljački rat nije bio samo stvar seljaka. Od velikog je značenja bio i stav gradova, jer oni su u pravilu bili dobro utvrđeni, raspolagali su artiljerijom i zalihama puščanog praha. Bili su prema tome prijeko potrebni kao vojna uporišta protiv kneževskih vojski. Da li će gradovi pristati uz pobunjene seljake, možda im i prednjačiti, ili uskratiti savez s njima, to je ovisilo i o situaciji klasne borbe u gradu. Građanski gornji sloj, vijećnici i patricijat većinom su čekali da vide što će se dogoditi. Htjeli su ostati neutralni ili su se čak bojali pobunjenih seljaka jer su djelomice i sami imali znatne zemljišne posjede i iskorištavali seljake. U rudarskim područjima Tirola, u Harzu i u

rudogorju Erzgebirgea istupali su rudari s vlastitim zahtjevima. Zahtijevali su da im se njihova plaća točno isplaćuje, i u dobrom novcu, da se obiteljima unesrećenih rudara osigura isplaćivanje potpore, a tako i bolesnim i ostarjelim rudarima. Organizirali su štrajkove i naoružane demonstracije te tjeroali kneževske činovnike.² Rudari su bili organizirani u rudarskim udruženjima. To su bila stručna udruženja čiji članovi nisu bili samo rudari, nego i kapitalistički poduzetnici. Tim poduzetnicima ustanak rudara je služio za to da isposluju kompromise s feudalnim vladarima.

U konkretnoj akciji pobunjenika kao i u redosljediu usvajanja programa opaža se radikalizacija, napredovanje od centra prema lijevo, od borbe protiv crkvenog posjeda k borbi protiv svjetovnog feudalizma.

Najjače se oslanjaju na centar tzv. »Dvanaest članaka« (»Zwölf Artikel«, tj. program seljačkog pokreta, op. prev.).³ U njima se napadaju negativne pravne posljedice feudalizma za seljake, želi prije svega ukidanje kmetstva, ali se ništa ne govori o sekularizaciji crkvenih posjeda i o pljačkanju zamaka. Usprkos tome u njima je dana programatska osnova za akcije koje su tu osnovu daleko premašivale. Za revolucionarno djelovanje tih članaka bila je presudna činjenica da su oni polazili od neposrednog ugnjetavanja seljaka i što su obrazlagali borbu pomoću onoga što je željela reformacija. To ih je učinilo programatskom vezom između reformacije i seljačkog rata.⁴

Dalja radikalizacija seljačkih programa izvršena je pod pritiskom stanja oružane borbe. Njezina se najbitnija obilježja mogu vidjeti u proklamaciji »svjetovnoga prokletstva« (»weltlicher Bann«) u Schwarzwaldskom pismu o člancima (Schwarzwälder Artikelbrief), kao i u »člancima o zamcima« (Schlösserartikel) u Redu Memminškoga saveza (Memminger Bundesordnung), u Schwarzwaldskom pismu o člancima i u Taubertalskom programu.⁵ Tirolski zemaljski red (Tiroler Landesordnung) Michaela Gaismaira kao i letak upućen »Skupštini običnog seljaštva« pokazuju također sličnu tendenciju radikalizacije.⁶

U krajnjoj liniji »članci o zamcima« su predviđali da se plemićkoj klasi oduzme sva politička vlast. Time je udarna snaga masovne borbe bila natjerala ranograđansku revoluciju dalje, sve do krajnjeg radikalizma na političkom polju, i probila formacijsku granicu feudalizma. To dakako vrijedi samo za rušenje političke vlasti feudalizma. Što se tiče izgradnje novoga, vojnička je pobjeda kneževa spriječila da se učvrsti vlast pobunjenika. Za društveno ostvarenje toga rezultata borbe, za čim se težilo, nije ostalo vremena. Pobjeda knezova vratila je ranograđansku revoluciju u granice građanskog centra, a okrnjila je čak i njegove do tada postignute uspjehe.

² A. Laube, Studien über den erzgebirgischen Silberbergbau von 1470 bis 1546. Berlin 1974. — I. Mittenzwei, Der Joachimstaler Aufstand 1525. Seine Ursachen und Folgen, Berlin 1968.

³ Dokumente aus dem deutschen Bauernkrieg. Beschwerden, Programme, Theoretische Schriften. Hrsg. v. Werner Lenk, Leipzig 1974, 88 i d. U daljem se tekstu navodi kao: Lenk.

⁴ N. dj., 108 i d.

⁵ N. dj., 131 i d.

⁶ N. dj., 272 i d.; 195 i d.

Kako za sve klase i ideološka strujanja, tako je i za ideje krajnje ljevice seljački rat bio provjera za to koliko one odgovaraju realnim društvenim interesima i koliko su, s druge strane, bile i ostale utopijske.

To vrijedi osobito za plebejskog ideologa Thomasa Müntzera. Od vremena njegova boravka u gradu Zwickau i od »Praškog manifesta«⁷ on se teološki korak po korak sve više udaljavao od Luthera. Misaone postavke mistike, radikalni biblicizam i obrada vlastitih iskustava stavili su u središte njegove ideologije vjeru u aktualnu trajnu objavu božju u srcima izabranih. Od tada on je bio u oštroj suprotnosti s Lutherovim učenjem o dva carstva (Zwei-Reiche-Lehre) i sa shvaćanjem vlasti što je počivalo na tom učenju. Odnos prema vlasti i pitanju zakonitosti upotrebe sile pri provođenju reformacije doveli su 1524, neposredno uoči seljačkog rata, do otvorenog razračunavanja između Luthera i Müntzera, koje je s obje strane vođeno s neizmjernom mržnjom.

Ta svađa vrlo točno odražava radikalizaciju sveukupnog pokreta rano-građanske revolucije 1524. na ideološkom području i simptomatična je za postavljanje granice između umjerenog građanskog reformatorskog centra i svega što se kretalo ulijevo od njega u pravcu narodnog ustanka. Pritom se Müntzer probio do spoznaje da je vladavina knezova i gospode temelj lihvarstva i svega zla.⁸ Time je prešao preko barijere u svijesti najširih krugova: knez više nije bio potencijalni saveznik, nego neprijatelj. No ono što je pritom razjasnio sebi samome, još dugo nije postalo zajedničko ideološko vlasništvo masa, iako je bilo u skladu s logikom njihove borbe. Kako je to pokazao tok seljačkog rata, borbenu je snagu mnogih seljačkih četa umanjilo nastojanje da se nagode mirnim putem, a i to što su se pouzdavali u kneževsku riječ i u mirovni sud. I Müntzer se još u srpnju g. 1524. u Allstedtu nadao da će ernestinske knezove moći pridobiti za svoju stvar. Istom saslušanje u Weimaru i represalije poslije njega vjerojatno su ga uvjerili da se s knezovima ne može sklopiti savez i da im se mora oduzeti vlast.

U Mühlhausenu, kamo se Müntzer sklonio, pošto su bila propala njegova nastojanja oko reforme, njegove su ideje našle odziv kod malograđanske i plebejske opozicije. Razračunavanje u gradu bilo je ovdje od proljeća 1523. obilježeno borbom imućnih malograđana za suodlučivanje u gradskoj upravi, a izraz te borbe bio je reces od 3. srpnja 1523. Taj je sporazum uglavnom koristio privredno dobro stojećim malograđanima. »Zahtjevi plebejaca i osiromašenih malograđana . . . nisu u tom sporazumu uzeti u obzir.«⁹ Reces je između ostaloga obećavao slobodno propovijedanje evanđelja i uređenje »zajedničke blagajne«. Osim toga obvezivao je vijeće da kod Njemačkog viteškog reda isposluje imenovanje evangeličkih propovjednika. Redovnicima i opaticama bit će pušteno na volju da napuste samostane.

---

⁷ T. Müntzer, Schriften und Briefe. Kritische Gesamtausgabe. Hrsg. V. Günther Franz, Gütersloh 1968, 491 i d.

⁸ T. Müntzer, Politische Schriften. Manifeste. Briefe 1524/25. Hrsg. v. Manfred Bensing und Bernd Rüdiger, Leipzig 1973, 149.

⁹ G. Günther, Der Mühlhäuser Rezess vom 3. Juli 1523. U: Die frühbürgerliche Revolution in Deutschland. Redaktionsleitung Gerhard Brendler, Berlin 1961, 180.

Prihvatanje sporazuma bilo je iznuđeno oružanim ustankom. Ali u drugoj polovici 1523, a osobito 1524. učvrstilo je vijeće patricija ponovo svoje pozicije. Ono je prije svega sabotiralo ostvarenje onih zahtjeva recesa što su se odnosili na reformaciju, i stvarno ih stavilo izvan snage. Vijeće je pritom radilo u suglasnosti s carskim naredbama protiv reformacije i pod pritiskom kneza-zastitnika grada, Georga von Sachsen. Razračunavanje u gradu time se uključilo u opće borbene položaje što su se g. 1523/24. svagdje pojavljivali.

Borba za potpuno provođenje recesa od g. 1523. i uvođenje reformacije bili su u Mühlhausenu umnogome identični s ograničavanjem vlasti patricijskih rodova, s aktiviranjem zajednice i s proširivanjem ovlaštenja župa i gradskih četvrti u odnosu prema vijeću. Zahtjev da se staro vijeće razvlasti i da se postavi novo postao je u tim uvjetima politički najvažnije pitanje za dalju sudbinu reformacije.

U takvoj situaciji počeli su se interesi nepatricijskog dijela građanstva, cehova i plebejskog elementa, osobito u župama St. Nikolaus, St. Georg i St. Jakob djelomično podudarati. Nepatricijsko građanstvo i malograđani mogli su, ako se provede reformacija, računati s osiguranjem političkih prava što su im već bila priznata, kao i s proširenjem tih prava, dok su siromašniji slojevi u spomenutim župama mogli očekivati u najmanju ruku socijalne olakšice upotrebom crkvenog imetka za zajedničku blagajnu.

U tom se rasponu razvijala Müntzerova agitacija. Ona je bila u skladu s potrebama situacije, opravdavajući teološki aktivnost plebejskih slojeva. U onih jedanaest Mühlhausenskih članaka¹⁰ od rujna 1524. možemo vidjeti izraz sveukupnih Müntzerovih misli, osobito u člancima 2, 8, 9 i 11, u kojima se na osnovi božje riječi dokazuje da siromasi i bogataši imaju ista prava, gdje se prijete javnim pritiskom, ako se ne ispune zahtjevi, i gdje se božji zakon proglašuje putokazom za svjetovne postupke.

U središtu tih jedanaest članaka stoji zahtjev da se postavi »Vječno vijeće«. Konkretno pojedinačne socijalne zahtjeve taj program nije sadržavao. On se štoviše koncentrirao sasvim na ono osnovno političko pitanje što je tih dana u Mühlhausenu bilo na dnevnom redu. Tih jedanaest članaka obrazlaže pravo zajednice Mühlhausena da to pitanje riješi. To je njezina funkcija. Oni su u tome bili u skladu sa željama građanske, malograđanske i plebejske opozicije, ali su već i jasno pokazivali da su siromašniji cehovi i predgrađa bili pokretna snaga te opozicije.¹¹

U jesen 1524. ta je opozicija bila poražena. Müntzera i Pfeiffera protjerali su iz grada, a cehovi su se složili s tim izgonom. Vijeće se pri ugušivanju pokreta moglo osloniti na to što su seljaci iz sela koja su pripadala gradskoj općini bili pozvani u vojsku.

Ali samo nekoliko mjeseci kasnije bitka za provođenje reformacije nanovala se razmahala; staro vijeće to nije više moglo spriječiti, a vrhunac je bilo postavljanje »Vječnog vijeća«. Na kraju godine izbio je u Mühlhausenu juriš na samostane. Franjevci, dominikanci i vitezovi Njemačkog reda bili su protjerali; dragocjenosti, alati i gotov novac odneseni su u vijećnicu; svinje i goveda

---

¹⁰ Lenk, 155—158

¹¹ N. dj., 155.

dijelom su zaklani i zajedno s drugim zalihama na licu mjesta pojedeni, a dijelom su otjerani; svetačke i oltarske su slike porazbijane. U franjevačkom samostanu pozvao je načelnik 28. prosinca redovnike da mu predaju sve srebro.¹² Općinski odbornici i vijećnici sudjelovali su pri toj akciji. Pritisak cehova i predgrađa bio je već tako jak da se vijeće nije više moglo oduprijeti uvođenju reformacije.

No osim upotrebe sile u stvari se nije dogodilo ništa više nego što je bilo predviđeno Leisniškim blagajničkim redom koji je Luther bio odobrio i postavio kao primjer kako valja postupati sa crkvenim posjedima. Zato je i posve razumljivo da je knez Georg u tome vidio luterovske spletke.

Koliko god je uvođenje reformacije u Mühlhausenu na prijelazu godine 1524/25. bilo nesređeno, bučno i vanjštinom radikalno, ipak u to doba reformacija još nikako nije prešla mjeru građanske radikalnosti. Svjetovne feudalne posjede nisu dirali, već samo crkvene. No svakako su tu građansku radikalnost postigli samo s pomoću pokretačke snage plebejskoga stanovništva predgrađa. Građanstvu su rezultati plebejske aktivnosti pali u krilo; ono ih je trebalo samo dohvatiti.

Müntzer se tada još nije bio ponovno vratio u grad. On se još nalazio u južnoj Njemačkoj ili se vraćao iz jugozapadnog područja ustanka u Tiringiju. Heinrich Pfeiffer, Johannes Lau, Rothmeler i jedan od Luthera poslan, po imenu nepoznati propovjednik, spominju se uz općinske odbornike kao kolovođe protjerivanja redovnika.¹³

No plebejska je aktivnost već bila dozrela do takve zamašajne snage da se nije više dala potpuno zadržati u granicama građanskog radikalizma i sporadično je poprimala protugrađanske crte. Značajno je da se ta protugrađanska oštrica može razumjeti tek u vezi s vijestima o obnovljenoj Müntzerovoj djelatnosti u Mühlhausenu.

Müntzer se vratio u veljači 1525. Bez znanja vijeća imenovali su »oni iz St. Nikolausa, Petera i Jörgena« Müntzera župnikom crkve sv. Marije.¹⁴

Očigledno je Müntzer zajedno sa Pfeifferom odmah pokušao pokrenuti reformaciju još dalje. Oni su u svojim propovijedima objašnjavali kako se idolopoklonstvo, što je protjerano iz crkava, sada mora ukloniti i iz kuća. Tko želi postati blažen mora idole ukloniti i iz kuća, i škrinja, osobito pak mora maknuti kositreno suđe sa zidova, dragocjenosti, srebrninu i gotov novac iz ormara. Tako dugo dok ljudi to ljube, ne može duh božji stanovati kod njih. U vezi s time izvještava se kako su Müntzer i Pfeiffer poticali neke ljude da provale u stanove onih koji su im protusloveli. Vijeće se tomu usprotivilo i molilo da se to ne čini.¹⁵

Borba protiv idolopoklonstva u kućama unekoliko je produženje juriša na samostane i njegovo prenošenje u kuće. Bez obzira na to što je ta stvar na isti način bila vjerski motivirana kao i juriš na samostane, ipak su ovoga puta

¹² Akten und Briefe zur Kirchengeschichte Herzog Georgs von Sachsen. Hrsg. v. Felician Gess, 2. Bd. 1525—1527, Berlin 1917, br. 842, bilj. 1, str. 89. U daljem se tekstu navodi kao Gess 2.

¹³ N. dj., str. 6, br. 779; br. 842, bilj. 1, str. 89.

¹⁴ Chronik der Stadt Mühlhausen in Thüringen. Sv. 1, hrsg. v. Jordan, Mühlhausen in Thüringen 1900, 184.

¹⁵ Gess 2, br. 84 834, str. 79 i d.

bili u opasnosti svjetovni posjedi, a ne crkveni. Sukob, što je s tim u vezi svakog časa mogao izbiti, kao i raspadanje reformatorskog bloka, spriječeni su ili izigrani aktualiziranjem vanjske fronte. U gradu se proćulo kako su knezovi odredili da se ljudi pozovu u vojsku.¹⁶ U toj su situaciji Müntzer i Pfeiffer mogli pozivati na obranu grada, steći novi ugled kod srednjeg građanstva i malograđanskih slojeva i u roku od svega nekoliko dana iznuditi postavljanje »Vječnoga vijeća« umjesto staroga. Međutim, upravo ti događaji i postavljanje »Vječnoga vijeća« pokazuju da je plebejski pokret pod Müntzerom i Pfeifferom mogao odlučno djelovati samo kao pogonska i pokretačka snaga građanske opozicije, ali nije imao dovoljno snage da sam preuzme političku vlast. Müntzer i Pfeiffer nisu bili članovi »Vječnoga vijeća«; ono je po svom sastavu bilo organ imućnih malograđana i srednjeg građanstva.¹⁷

Pa ipak je imenovanje »Vječnog vijeća« značilo uspjeh Müntzerovih pristaša. Bilo je dopušteno djelovanje Müntzerove borbene organizacije »Vječni savez božji«, Müntzer i Pfeiffer uživali su velik ugled, i s time je vijeće moralo računati. Tako je plebejski pokret mogao utjecati na građanske institucije, ali ih se nije mogao dokopati. Svoj je institucionalni oslonac nalazio u iskorištavanju crkvenih ureda i zgrada. Čini se da je osobito franjevački samostan postao uporištem Müntzerovih pristaša.

Aktivnosti »Vječnog vijeća« i Müntzerova saveza koncentrirale su se na naoružavanje, na borbu protiv izbjeglih patricijskih i protureformatorskih snaga, kao i na dalju sekularizaciju samostanskih posjeda i dobara Viteškog reda. Komturu Njemačkoga viteškog reda sa sjedištem u Nägelstedtu otjerali su u Pfaffrodeu ovce s pašnjaka i prodali ih, a s velikih zemljišnih posjeda toga reda porazdijelili su 15 ili 16 selišta.¹⁸

Kad je poslije 18. travnja 1525. počeo oružani ustanak u Tiringiji, nastala je nova situacija za »Müntzerovu stranku« u Mühlhausenu. Ona je sada djelovala kao radikalna akciona jezgra u združenoj mühlhausenskoj i tirinškoj četi. Njezina se djelatnost sada potpuno stopila s ustankom, a sastojala se u: uništavanju i pljačkanju samostana i zamaka, suđenju upraviteljima (službenicima) i plemićima, kao i u njihovu prisilnom primanju u kršćanski savez, i u prijevozu opljačkane robe u Mühlhausen.

Specifična Müntzerova ideologija naišla je u ustanku na prikladnu situaciju. To vrijedi osobito za njezine tri najvažnije postavke i intencije: za ideju o carstvu božjem, koje narod mora stvoriti silom pod vodstvom umno nadarenih božjih slugu; o sili mača zajednice, koja može razvlastiti knezove, i o zajedničkom vlasništvu.

Te su ideje teoretski međusobno povezane. No one nisu samo logički proizašle iz općeg razvoja njegove teologije. One su također u najužoj vezi s procesom radikalizacije ranograđanske revolucije i vjerno je odrazuju. U ustanku one dobivaju neposrednu vrijednost argumenata.

Ideja o carstvu božjem bila je izravno suprotna luterovskoj nauci o dva carstvima. Dok se društveni smisao luterovskog razlikovanja duhovnoga

¹⁶ N. dj., br. 855, str. 101—109.

¹⁷ D. L ö s c h e. Achtmänner. Ewiger Bund Gottes und Ewiger Rat. U: Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, T 1, Berlin 1960, 135 i d.

¹⁸ Gess 2, br. 855, str. 107.

carstva slobode od svjetovnoga carstva ropstva sastojao u tome da »osjetilno« tumačenje evanđelja teološki dovede ,ad absurdum' i da ostavi svjetovnoj vlasti odriježene ruke za slučaj bune i nepokornosti, suprotno tomu Müntzerova je ideja o carstvu božjem postavljala kao jedinu smjernicu ponašanja ljudi pisanu ili novoobjavljenju riječ božju, i nije priznavala vrhovnoj vlasti nikakva posebna prava.

Silu mača ne pridržava si samo vrhovna vlast, osobito knezovi, već se ona daje čitavoj zajednici. To je najvažnije proširenje principa zajednice, što ga je Luther priznavao samo za prosuđivanje naučavanja, za izbor propovjednika i učitelja, kao i za uređenje skrbi za sirotinju. Kod Müntzera postaje pobunjena zajednica izvršnim organom božje volje. Time Müntzer oslobađa borbeni duh i stvara u pobunjenika svijest o pravednosti vlastite stvari.

Ideja o sili mača zajednice, što je ljeti 1524. kao opomena, ali i kao poziv bila iznesena pred ernestinske knezove u »kneževskoj propovijedi« i kao politička bit teološkoga tumačenja povijesti, stokratno se u buni ostvaruje — od sela do sela, od grada do grada, od jedne seljačke čete do druge. U Müntzerovoj teologiji i ideologiji već je ustanak zatekao svoje duhovno oružje.

Apstraktno gledano, čini se da se Müntzerova ideja o zajedničkom vlasništvu, ono znamenito *omnia sunt communia*, najviše udaljuje od stvarnosti 16. stoljeća, ali je znala najdalje osvijetliti tada još daleku budućnost s pomoću zadataka sadašnjosti pobunjenoga naroda. Sigurno je takvo, od vremena Engelsa dobro poznato tumačenje potpuno opravdano. Müntzerova se programatika dodiruje s komunizmom i anticipira uvjete emancipacije proletarijata. No ono *omnia sunt communia* imalo je i vrlo stvarnu funkciju: služilo je seljacima kao argument protiv feudalnoga vlasništva i kao obrazloženje njihovih postupaka protiv feudalne gopode. Tako npr. braća Hans i Hartmann von Goldecker obavješćuju 7. svibnja kneza Georga da se seljaci »javljaju svaki sat, sad žele imati ovo, sad ono, jer je zajedničko...«¹⁹ To je, čini se, bila najvažnija funkcija tog *omnia sunt communia*. Da li je Müntzer s tim povezivao predodžbu o neposrednom uvođenju zajednice dobara kao mjere, koju je valjalo odmah uvesti, to je neizvjesno. Bar se ni iz jednog mjesta u njegovu djelu ne može razabrati opće negiranje bilo kakva vlasništva, pa možda i vlasništva seljaka i zanatlija, koje se temelji na vlastitome radu.

Prilikom saslušavanja Müntzera i njegovih pristaša pobjednici su uvijek nanovo pitali upravo za taj aspekt njegova učenja. Nije to bilo bez razloga: bogataši i imućnici svih društvenih kategorija bojali su se za vrijeme čitavog seljačkog rata za svoju imovinu i sa svoje strane dozivali u pamet avet zajednice dobara i sveopćeg stanja bez vlasništva. Tako je ono *omnia sunt communia* sjedinjavalo u sebi dvije važne ideološke funkcije: ozakonjenje aktualne protufeudalne akcije i viziju budućnosti.

Müntzerova djelatnost dosegla je u seljačkom ratu svoj vrhunac. Pritom je morao opravdati očekivanja u dva djelokruga: na području grada kao i u bližoj i daljoj okolici Mühlhausena. U oba ta područja radio je kao umni pokretač odlučnih političkih akcija i ozakonjavao ih svojom ideologijom. Od građanskoga (luterovskog) centra razlikovao se načelno po tome što se zalagao za revolucionarno nasilje. Revolucija nije smjela biti ili ostati stvar nosilaca vlasti; su-

¹⁹ N. dj., br. 953, str. 200.

bjekt i nosilac suvereniteta reformacije trebalo je u svim pitanjima da bude zajednica. U tome se gotovo potpuno suglašavao s malograđanskom opozicijom u Mühlhausenu.

Upadljiva i za našu problematiku značajna je, međutim, okolnost da ni kod njega, a niti kod ljudi iz njegove neposredne okoline ne nalazimo razrađen i potanko izložen društveni program. U tome se pokazuje načelna granica plebejskog pokreta što ga je on predstavljao. Usporedimo li ono što se u Mühlhausenu od siječnja do svibnja 1525. postiglo u društveno-političkom pogledu, s društvenom programatikom reformatorskog centra, morat ćemo ustanoviti da te mjere stvarno ne sadržavaju više od brige za siromahe i od predodžbi o općoj koristi, kako je to sadržano u Leisniškom blagajničkom redu (Leisniger Kastenordnung). Ovdje kao i tamo: sekularizaciju crkvenog vlasništva za javne svrhe zajednice i specijalno organiziranje skrbi za sirotinju.

U društveno-političkom pogledu plebejski pokret u tom ranom stadiju građanskog revolucionarnog ciklusa doista nije mogao postići ništa više od onog prijevremenog, bojažljivog rješenja građanskih ustanova za javnu skrb, što ih je već umjerena građanska reformacija bila proklamirala. To nije u prvom redu ni subjektivna Müntzerova slabost, niti svjedoči samo o velikodušnoj dalekovidnosti građanstva, koja je razoružavala plebejce. Naprotiv, ovdje se pokazuju objektivne granice emancipacije prvoga vala u ciklusu građanske revolucije.

Plebejci su se nalazili izvan feudalnoga i u njemu ugrađenoga građanskoga društva. Oni nisu predstavljali određeni način proizvodnje koji bi bih doveo u položaj da postavljaju i sprovode u djelo one društvene zahtjeve što bi se mogli ostvariti jer se zasnivaju na nužnostima reprodukcije. Oni su se stoga u društveno-političkom pogledu nužno kretali u okviru vapaja za kruhom svagdašnjim, za dijeljenjem plijena i za potporom u slučajevima nužde.

Tim svojim društvenim i povijesnim položajem bili su osuđeni na to da kao krajnje lijevo krilo rane građanske revolucije svoju udarnu snagu politički stave na raspolaganje građanskom i malograđanskom pokretu, i seljacima. Samo su ideološki, u vizijama i nadanjima, mogli preskočiti barijere tog historijskog položaja.

S u m m a r y

ON THE ROLE OF PLEBEIANS IN THE GERMAN PEASANT REVOLT

The German Peasants' Revolt of 1524/25 was the culmination of the early bourgeois revolution, the first wave of bourgeois revolution in Europe. It created favourable conditions for the action of the plebeians. By plebeians we understand the lowest class of urban population: servants, the city poor and pre-proletarians. An important factor among the pre-proletarians were miners, who came up with their own demands, which could be realized only to the

extent to which they were tolerated by the middle classes. The most important representative of the plebeians was Thomas Müntzer. He legitimised the application of revolutionary violence in carrying out the reformation of the church and the society by means of the idea of God's kingdom on earth and the power of the community's sword. The revolutionary measures carried out on this basis came into conflict with the interests of the middle class. Plebeians were the product of the social disintegration of the feudal society. In the socio-economic situation at that time they could exercise no influence on the further shaping of the capitalist mode of production. They were active at the extreme left wing of the middle-class movement and contributed to its partial success in the struggle for independence and created a revolutionary tradition.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

